

ВІДГУК
офіційного опонента на рукопис дисертації
Ткача Володимира Михайловича
“Польська національна меншина Тернопільщини: соціально-правовий
та культурно-освітній аспекти (кінець XX – початок XXI ст.)”,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України (03– гуманітарні науки)

Усі ми є свідками того, як на рубежі другого і третього тисячоліть одне з пріоритетних місць у суспільнозначних студіях зайняли етнонаціональні проблеми. Їх актуальність і різноплановість зумовили зростий інтерес з боку гуманітаріїв (як і представників інших наук) до всього, що лежить в основі буття націй і, відповідно, міжнаціональних відносин. Дедалі більшого поширення набувають дослідження сучасних етнонаціональних відносин. Головно, ходить про конкретні шляхи і форми, засоби становлення і розвитку національних товариств та національної системи освіти, кроків щодо збереження національної пам'яті. Відтак, можна ствердити, що дисертація п. Володимира Ткача “Польська національна меншина Тернопільщини: соціально-правовий та культурно-освітній аспекти (кінець XX – початок XXI ст.)”, присвячена актуальній темі, всебічне вивчення якої має важливе теоретичне та прикладне значення. Адже вивчення етнічних взаємин на прикладі Тернопільської області є підґрунтям успішного і ефективного розв'язання етнічних проблем, які виникають.

У результаті автором зроблено спробу відобразити особливості відродження та розвитку польської національної спільноти на Тернопільщині, визначити форми і методи законодавчого, політичного, управлінського регулювання освітнього та культурного простору польської етнічної громади, дослідити роль неурядових організацій у розвитку освіти етносів, способи задоволення мовно-освітніх потреб та ін.

Вступ дисертації включає необхідні елементи, обумовлені вимогами до такого роду праць (актуальність теми, зв'язок з науковими програмами, визначення об'єкту та предмету, хронологічних та територіальних меж, мети

і т. д.). До кола основних завдань дисертант правомірно відніс ключові питання проблеми, зокрема аналіз історіографії та джерельної бази проблематики, демографічну характеристику польської меншини на Тернопільщині та її зміни, визначення форм комунікації національної громади з батьківщиною та ін.

На нашу думку, позитивною рисою дослідження, і це відразу кидається у вічі, що п. Володимир Ткач не тільки аналізує наявні дослідження, а й робить спробу їх систематизувати, поділивши на сім проблемно-тематичних груп. Не викликає й заперечення висновки щодо відсутності спеціального комплексного дослідження щодо розвитку польської національної меншини на Тернопільщині наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Джерельна база представлена різноманітними за походженням, інформаційною насиченістю та достовірністю опублікованими та неопублікованими джерелами. Для якісного розкриття теми та осмислення джерельної бази автором запропоновано використати новітні методології та застосувати міждисциплінарний підхід.

Другий розділ “Загальна характеристика польської національної меншини Тернопільщини” ґрунтується на результатах всесоюзного 1989 р. та всеукраїнського 2001 р. переписів населення; статистичних даних за національною ознакою та володінням рідною мовою; показниках зайнятості населення у їх часовій динаміці. На їх підставі у роботі п. Володимир Ткач аналізує кількісні та якісні зміни польської громади Тернопільщини.

Слід вважати однією з відмінних рис сучасності від радянського періоду широкі можливості комунікації поляків з історичною батьківщиною. У дослідженні виокремлено шість її основних напрямків: участь у програмах для відновлення здоров'я після Чорнобильської катастрофи; обмін офіційними делегаціями; відвідування родичів та місцевостей родинного осідку; участь у туристичних турах до Польщі (Варшава, Краків та ін.); паломництво до святих місць (Ясна Гора у Ченстохові, гора Грабарка,

Старий Ліхень, Гурці Кляштор та ін.); трудова міграція та участь у навкових та навчальних програмах.

Функціонування польської громади у сучасній Україні тісно пов'язане із діяльністю консульських установ Республіки Польща. Полонія, перебуваючи під опікою і захистом української держави, відчуває дедалі більше уваги з боку польської влади. За визнанням самих консулів РП з 2003 р. розпочалася системна робота із поляками краю. Польський уряд шляхом прийняття різнопланових програм та надання грантів прагне залучити місцеву молодь до інтеграції у польське суспільство через навчання у польських навчальних закладів, а в подальшому залишитися на проживання.

У третьому розділі “Соціально-правове становище польських товариств” п. Володимир Ткач виділяє три аспекти. Перший стосується особливостей створення та функціонування польських національно-культурних товариств. Автор виділяє три етапи у їх організації: “радянське потепління” наприкінці 80-х рр. 20 ст., коли було зареєстровано три товариства на Тернопільщині, початок незалежності України, пов'язаний із функціонуванням п'яти товариств, і від 2007 р., коли було прийнято закон РП “Про карту поляка”, коли зареєстровано шість товариств. Важливою, на нашу думку, є констатація співпраці України з міжнародними організаціями (ООН, ОБСЄ, Рада Європи, МОМ, ЮНЕСКО та ін.) у справі забезпечення прав національних меншин, зокрема й польської на Тернопільщині. За цей час вони пройшли еволюцію від формальної реєстрації до структур, котрі популяризують польську історію та культуру.

Наступним аспектом, без якого не можна уявити характеристику польських національно-культурних товариств на Тернопільщині, є основні напрямки їх діяльності. Автор визначив різнопланові напрямки культурно-освітньої діяльності польської громади – національні та релігійні свята, тематичні вечори, етнографічні колективи та ін.

Третій аспект діяльності польських товариств пов'язаний з розширенням можливостей польської громади Тернопільщини та налагодженням співпраці краю з регіонами Польщі. Якщо розглянути формальні показники, то Тернопільщина входить до числа областей, де укладено найбільше міжрегіональних українсько-польських угод.

Ведучи мову про культурно-освітню діяльність польської громади Тернопільської області, якій присвячений четвертий розділ роботи, чимало уваги приділено збереженню історичної спадщини польського народу на теренах краю. Питання обліку та спорудження пам'ятників, пов'язаних з історією польського народу, є нині особливо актуалізованим з огляду на “війну пам'ятей” між Україною та Польщею. Автор вказує на наявність і давніх цивільних могил, склепів поховань, і військових цвинтарів; говорить про процес їх відновлення; розглядає позицію української влади у питаннях збереження та обліку та причетність польських посадовців (міністра охорони пам'яті і мучеництва Анджея Пшевозніка) до меморіалізації на теренах України.

Важливою складовою життя польської спільноти є функціонування римо-католицьких громад, з діяльністю яких автор дослідження пов'язує і громадську активність, і рівень володіння рідною мовою. Водночас, п. Володимир Ткач звертає увагу на те, що у багатьох громадах РКЦ в Україні серед вірних більшість становлять українці. Так чи інакше, дослідник ствердив діяльність у області 70 громад РКЦ на 2000 р. і 88 – на 2017 р. і вказав на невирішеність питання збереження місцевих пустуючих костелів.

Асиміляційні процеси, на які звернемо увагу у роботі, розпорошене розселення, виїзд частини польської інтелігенції наприкінці 20 ст. до держави свого походження призвели до значних втрат у мовній сфері. Відтак питання налагодження вчення польської мови представниками полонії та розвиток польськомовної освіти слід вважати актуальним питанням. Тому варто відмітити аналіз дисертантом кількісних показників суботньо-недільних шкіл та державних закладів та кількості тих, хто вивчає польською мову.

Визначаючи однією з характерних ознак національної громади функціонування етнографічних гуртів п. Володимир Ткач констатує їх невелику кількість, що пов'язує з нечисленністю та розпорошеністю поляків на Тернопільщині. Слушною слід вважати позицію автора щодо культурного обміну як засобу усунення перепон та непорозумінь, які виникають у інших напрямках.

Попри присутні позитивні сторони дисертаційного дослідження, окремі моменти викликали застереження, зауваження та критичні міркування.

Почати варто зі вступу до роботи. Перше. Обґрунтовуючи актуальність досліджуваної теми дисертант вказує, що “вивчення національної меншини Тернопільщини дає змогу оцінити конкретні заходи України у кінці ХХ – початку ХХІ ст., що сприяли економічному та культурному розвитку національного життя”. Не заперечуючи вплив державної політики України на функціонування польської національної меншини, вважаємо не менш справедливим звернути увагу на кроках Республіки Польща щодо підтримки зарубіжної колонії (у тому числі в Україні). До того Тернопільщина є небеззаперечним показовим прикладом, на підставі якого можна робити узагальнюючі висновки. Друге. Об'єктом дослідження дисертант визначив “національні меншини України досліджуваного періоду”. Логічним тоді виглядає питання про те, чи якісь інші національні меншини, окрім поляків, досліджує автор. Рівно ж, наскільки у коло дослідницьких інтересів потрапляє навіть польська національна меншина інших регіонів, окрім Тернопільщини. Третє. Окреслюючи хронологічні рамки п. Володимир Ткач вказує, що вони “охоплюють кінець ХХ – початок ХХІ ст. – період становлення й розвитку польської національної меншини на Тернопільщині”. Навряд чи є обґрунтованим це твердження, оскільки польська громада у регіоні з'явилася ще у 1349 р., коли Галичина потрапила до складу Польського королівства. Зрештою, як відомо, саме місто Тернопіль було засноване 1540 р. великим коронним гетьманом Яном Амором Тарновським, що засвідчує відповідна грамота польського короля Сигізмунда I Старого.

Четверте. Викликає запитання чому, далеко не бездискусійне, обґрунтування хронологічних та географічних меж дослідження подано у параграфі 1.3 “Методологія дослідження”. П’яте. Визначаючи основні завдання роботи, одним з них визначено: “дослідити основні напрямки діяльності польських інституцій”. Вочевидь, діяльність таких польських інституцій як Міністерство культури та національної спадщини РП, Інститут Адама Міцкевича, Інститут театру імені Збігнєва Рашевського, Національний інститут Фридерика Шопена, Національний центр культури та ін., впливають на життя польської громади в Україні, загалом, і на Тернопільщині, зокрема. Однак, дослідження основних напрямків їх роботи є радше предметом іншого дослідження. Рівно ж викликає запитання відсутність у роботі окреслення практичного значення одержаних результатів.

Чітко усвідомлюючи, що аналіз історіографії ніколи не може бути вичерпним, втім вважаємо його поверховим. У поле зору п. Володимира Ткача потрапляє, до прикладу, Галини Зеленюк “Навздогінна модернізація”: досвід Польщі та України” (К., 2003), яка, за його ж окресленням, “окреслює шляхи сучасного державотворення в Україні” та “порівнює владні моделі Польщі та України в контексті суспільно-політичних процесів”. У той час як дисертаційних досліджень Альони Гарбарук “Польські громадсько-культурні товариства у західному регіоні України (1991-2013 рр.)” (07. 00. 01; Луцьк, 2014) або Сергія Рудницького “Суспільні інтереси національної меншини у політико-культурному просторі незалежної України” (23. 77. 03; Київ, 2014) ми не виявили у списку використаних джерел. Ще більш запитань викликає відсутність аналізу доробку чужинецьких авторів. Видається доцільним було використати доробок Марека Копровського¹, Гелени Красовської², Моніки

¹ Marek A. Koprowski, „Polskie komandowanie nie jest tu potrzebne...: Ukraina,” *Najwyższy Czas!: pismo konserwatywno-liberalne* 38 (2011): XXX-XXXII; Marek A. Koprowski, „Boje o polskość w Dowbyszu,” *Najwyższy Czas!: pismo konserwatywno-liberalne* 35/36 (2012): XLIV-XLVI.

² Helena Krasowska, „Działalność polskich organizacji w ramach prawa Ukrainy,” *Rocznik Wschodni* 13 (2007/2008): 160-167.

Мазуркєвіч³, Владислава Зварича⁴, Еугеніуша Яблонського⁵ та ін., який би збагатив роботу.

Було б доречним, на нашу думку, приділити увагу окресленню термінологічного апарату. У роботі неодноразово використані поняття “міграція”, “переселення”, “асиміляція” та ін., однак вони не отримали свого визначення у тексті.

Розглядаючи комунікацію представників польської меншини з історичною батьківщиною доцільним на нашу думку є проаналізувати зміну державної політики РП щодо зарубіжної полонії і, відповідно, наслідки їх для функціонування польських товариств на теренах України загалом і Тернопільщини зокрема.

Видається нелогічною вибірковість поданої інформації у розділі 3 “Соціально-правове становище польських товариств”. Розглядаючи основні напрямки діяльності польських національно-культурних товариств цілком вмотивовано згадано про акцію національного читання з президентом РП, яку від 2012 р. щорічно проводять у Польщі та поза її межами. Однак автор згадує про неї лише у контексті роботи суботньої школи у Бережанах. При цьому поза увагою дослідника проведені у рамках цієї акції читання, наприклад, у Тернополі 2 вересня 2017 р. “Весілля” Станіслава Виспянського чи 9 вересня 2018 р. “Провесні” Стефана Жеромського.

Зазначимо, що кожний розділ та дисертацію в цілому завершують висновки. Дисертант запропонував достатньо розлогі висновки, яким, на нашу думку, не вистачає чіткості. Особливості соціально-правового та культурно-освітнього функціонування польської меншини на Тернопільщині дещо “розчиняються”, “губляться” у загальнодержавних процесах.

³ Monika Mazurkiewicz, „Działalność oświatowo-naukowa i kulturalna polskich organizacji pozarządowych na Ukrainie,” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Socjologia* 7 (2010): 164-178.

⁴ Władysław Zwarycz, „Powstanie, rozwój i struktura organizacyjna Związku Polaków na Ukrainie,” *Rocznik Chełmski* 11 (2007): 205-230, 503-526.

⁵ Eugeniusz Jabłoński, *Wzlot : dokąd zmierzają Polacy na Ukrainie* (Warszawa: „Komandor”, 2004).

З огляду на коректність наукової роботи зауважимо й наступне. Цілком виправданим є вживання дисертантом польської мови. Однак, викликає застереження недотримання ним коректності польщизни та послідовне не використання діакритичних знаків. Це ми можемо побачити у випадку написання фундації „Świat na Tak”, фундації „Studio Wschód”, фестивалю фольклорних колективів „Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych Rzeszów”, назви праці Grzegorza Opolińskiego „Główne kierunki działalności Konsulatu Generalnego we Lwowie w latach 2005-2010”, цитуванні статті Войцеха Томашевського⁶ чи Т. Дуткевіч⁷ та ін.

Не позбавлена робота й стилістичних огріхів та технічних помилок.

Дисертаційне дослідження п. Володимира Ткача виконане у межах напряму “Актуальні проблеми історії XIX – XXI ст.” кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (номер державної реєстрації 0116U002130).

Основні положення дисертації сповна відображені у 16 публікаціях автора, з яких – 8 у наукових фахових виданнях та апробовані на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових та науково-практичних конференціях. Головні положення, винесені на захист, відображені у авторефераті дисертації, тож автореферат адекватно віддзеркалює зміст дослідження. Результати дисертаційного дослідження п. Володимира Ткача мають практичну значущість, оскільки сприятимуть подальшому поглибленому аналізу теми та суміжної проблематики. Напрацювання автора можуть бути використані при створенні, насамперед при підготовці узагальнюючих праць, довідкових та енциклопедичних видань з історії української полонії, при розробці різноманітних навчальних програм, курсів, спецкурсів для студентів-істориків, організації тематичних виставок у музейних установах тощо.

⁶ Wojciech Tomaszewski, „Czy Ukraina to państwo upadłe?,” *Najwyższy Czas!: pismo konserwatywno-liberalne* 49/50 (2017): XXXVIII-XXXIX.

⁷ T. Dutkiewicz, „Podwójne święto Czortkowie,” *Nasze Drogi* 69 (2013): 28-31.

Таким чином, можна ствердити, що дослідження Володимира Михайловича Ткача “Польська національна меншина Тернопільщини: соціально-правовий та культурно-освітній аспекти (кінець XX – початок XXI ст.)”, представлене на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07. 00. 01 – історія України (03 – гуманітарні науки) є оригінальною, самостійною і завершеною працею. Тож за своїм змістом і дотримання оформлення робота Володимира Михайловича Ткача відповідає вимогам “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого постановою Кабінету міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р. та № 1159 від 30 грудня 2015 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07. 00. 01 – історія України (03 – гуманітарні науки).

Офіційний опонент
доктор історичних наук, професор
кафедри археології, давньої
та середньовічної історії України
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

О. М. Каліщук

ПІДПИС *Каліщук О.М.*
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар університету
"05" 03 2019 р.

